

שבת - יום התייחדות

הרב שבתי סבתו, ראש הישיבה

שבת מנוחה

מקובל לחשוב ולטעון שטעמו של יום השבת הוא יום מנוחה, ואכן טענה זו מגובה בכתובים:

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וַיְנַפֵּשׂ בֶּן אֲמִתְךָ וְהִגֵּר (שמות כג, יב).

ולשאלה מדוע נבחר יום השבת, תינתן תשובה מקבילה המצביעה על ששת ימי בראשית:

כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ (שמות כ, יא).

טענה זו תעמוד בצל שאלות קשות:

1. האם יעלה על הדעת שהקב"ה צריך מנוחה? הלא מקרא מלא הוא: "הלא ידעתָ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ה' בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יֵעָף וְלֹא יִנָּע אֵין חֶקֶר לְתַבּוּנָתוֹ" (ישעיהו מ, ח)!

2. מדוע נכפים כללי המנוחה אחידים על בני ישראל, ולא ניתן לכל אחד לקבוע את צורת המנוחה האישית שהוא זקוק לה?

3. האם הציווי לנוח הופך את יום השבת לקדוש שאסור לחללו?

4. האם על אי קיום מצוות מנוחה ראוי שיהיה עונש מוות?

5. מדוע פעולות קלות מאד, ככתיבת שתי אותיות או קשר כפול או הבערה מאש לאש, מהוות הפרה חמורה של יום המנוחה?

שאלות אלו יובילו אותנו להתבוננות עומק במצוות יום השבת, ולשם כך עלינו לעקוב בקפדנות אחר הכתובים ולמצוא שם את השקפת עולמה המדויקת של התורה.

כפל עשרת הדיברות

נתבונן בטעמו של יום השבת כפי שמוזכר בעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן:

וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֶל־לֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אֶתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
וְעַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמְתֶךָ וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ
עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ כְּמוֹךָ (דברים ה, יד).

אמנם התורה מציינת כאן בפירוש את מטרת יום השבת כיום מנוחה, אולם היא מתמקדת יותר במנוחת העבד והאמה: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך", כלומר, עליך לנוח כי אם אתה תנוח גם עבדך ינוח, ואם אתה לא תנוח גם עבדך לא ינוח. מסקנה זו מעוררת שאלה חדשה. האם כל יום השבת נועד למנוחת העבד והאמה? נמשיך ונתבונן בפסוק הבא אחריו:

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע
נְטוּיָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת (שם, טו).

התורה מגלה שמנוחת העבד באה להזכיר לנו שאנחנו עצמנו היינו עבדים במצרים ולא יכולנו לנוח, וה' הוציאנו מארץ מצרים מבית עבדים. התורה מוסיפה ומציינת בפירושו: "...על כן צוּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת". כלומר, הטעם האמיתי ליום השבת הוא זכרון שחוררנו מבית עבדים.

מסלול זה יסתכם באופן הבא: תנוח אתה ביום השבת, כדי שעבדך ינוח, וזאת כדי שתזכור שהיית עבד במצרים ולא יכולת לנוח, וגם זאת כדי שתזכור שה' הוציאך משם ביד חזקה וזרוע נטויה. אם כן, המנוחה היא רק שלב אחד מכמה שלבים המובילים ליעד הזיכרון.

ועדיין לא ברור, מדוע נבחר למטרה זו יום השבת דווקא?

תשובה על כך תנתן בעשרת הדיברות שפרשת יתרו:

וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה... כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה
ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ... וַיָּנוּחַ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בָּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשֵׁהוּ (שמות כ, י-יא).

כלומר, היום השביעי נבחר כי בו שבת ה' מכל מלאכת הבריאה.

נשוב ונתבונן בפסוק שהובא כאן. לא נאמר 'על כן צוּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת', אלא 'על כן בָּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ'.

הדגשה זו מעוררת שאלות חדשות:

1. האם העובדה שה' נח ביום השביעי היא סיבה לברכה שהוא הרעיף על יום השבת?

2. האם מנוחת ה' היא סיבה לקידושו של יום השבת?

3. נשוב לשאלה ששאלנו בדברי המבוא, האם ה' זקוק למנוחה? האם שייך לייחס לו יגיעה ועמל?

מכאן נבין כי פירוש הפסוק "וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" אינו מנוחה מעמל, אלא לשון הנחה, כדברי הפסוק:

נְחָה רוּחַ אֱלֹהֵינוּ עַל אֲרֵצֵנוּ (מלכים ב' ב, טו).

כלומר, ה' השרה את שכינתו על העולם ביום השביעי. במילים אחרות, כאשר השתכלל העולם והגיע לידי גמר, רק אז שרתה שכינה שהיא נוכחות ה'. נוכל לדמות זאת למכשיר אלקטרוני משובלל, שרק עם סיום הרכבת הרכיב האחרון הוא מתחיל לפעול.

זו הסיבה לקדושת היום. ה' קידש את יום השביעי, דהיינו הכין אותו וייחד אותו לקראת ההופעה האלוהית.

ולעניין ברכת יום השביעי, ידוע הוא כי בכל מקום שבו שורה השכינה שורה הברכה, כדברי הכתוב:

...בְּכֹל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכִיתִיךָ (שמות כ, כ).

כעת ברור מדוע נאמר: "על כן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ".

באותה צורה יתפרשו פסוקי יום השבת במעשה בראשית.

וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֶׁהוּ... (בראשית ב, ב-א).

ועדיין נשאל, מה היא ברכת יום השביעי שלא נתפרשה כאן?

נזכור כי ברכת ה' הראשונה המופיעה בתורה היא ברכת "פרו ורבו", וברכה מסוג זה לא שייכת במושג רוחני כמו יום השבת! אולם ישנה עוד ברכה מסוג שונה, כפי שמציינת הגמרא:

ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים? דכתיב "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם", **ברכה דהקדוש ברוך הוא - שלום**, שנאמר: "ה' יברך את עמו בשלום" (מגילה יח).

מכאן אנו למדים שהברכה שבירך הקב"ה את יום השביעי, שבו שבת מכל מלאכתו, היא ברכת השלום. דהיינו, שכל חוקי מעשי בראשית יפעלו יחד בתיאום מושלם, בהרמוניה אחת, ולא יתנגשו זה בזה.

סיכום ביניים:

מעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן אנו למדים, ששמירת יום השבת מעשיית מלאכה היא למטרת איזכור יציאת מצרים, ובעשרת הדיברות שבפרשת יתרו אנו למדים על בחירת יום השביעי המבורך והמקודש.

ועדיין חסרה לנו חוליה מקשרת בין זכרון יציאת מצרים לבין קידוש יום השבת. מדוע נבחר יום השבת שבו השרה ה' את שכינתו על העולם לזכרון יציאת מצרים?

ברית קודש

לפני שנשיב, נשאל שאלה נוספת.

מה פירוש האמירה שאמרנו לעיל, שהקב"ה השרה שכינתו על העולם? האם היה בעולם כלי ראוי לקבל את הופעת ה' מלבד האדם (שניחון בדעה המאפשרת לו לשמוע את קול ה')? ואם כן, מה קרה אחרי שגורש מגן עדן?

אכן, הקב"ה חיפש אנשים ראויים בכל דור לדבר אליהם, עד שיופיע עם שלם הראוי להתגלות אלוקית שלמה, כפי שהיה על הר סיני. ניתן לומר כי מיום בריאת העולם המתין הקב"ה וציפה להופעתו של עם ישראל, שהוא עם שלם הראוי לקליטת אור ה', כדברי חכמינו זכרונם לברכה:

אמר רבי ברכיה: שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, דכתיב "בראשית ברא אלהים", ואין ראשית אלא ישראל, שנאמר (ירמיה ב, ג) "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (ויקרא רבה לו, ד).

זו היא הסיבה לשחרורנו על ידי ה' מעבדות מצרים, כדברי הקב"ה בעצמו:

אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לְכֶם לֵאלֹהִים...
(במדבר טו, מא).

כלומר, נצטוונו לזכור את יציאתנו ממצרים לא רק כזיכרון הסטורי, אלא כאירוע שתכליתו היא מימוש בחירתנו לעם ה' ההולך בדרכו ופועל על פי מצוותיו, דבר שלא היינו מסוגלים לעשות בהיותנו עבדים לפרעה מלך מצרים.

וזה נעשה ביום השבת!

כבוד ה' מתגלה על הר סיני ביום השבת ומוטר לישראל את עשרת דברותיו, כדברי הגמרא:

הכל מודים שבשבת ניתנה תורה לישראל (שבת פו:).

עם ישראל זכה לשמוע את קול ה' מדבר אליו ומתייחד אתו.

כעת נתבונן בעוד פרשה מרכזית אחת המיוחדת ליום השבת.

המצוה האחרונה שבה נצטווה משה רבנו לפני שירד מהר סיני עם לוחות הברית, היתה מצוות השבת:

וַאֲתָהּ דִּבֶּר אֱלֹהִים אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בְּיָמֵי וּבְיָמֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶם (שמות לא, יג).

כלומר, יום השבת הוא סימן המחזק את המודעות שלנו לקשר שהוא בל יינתק בין ה' ובינינו. הווי אומר, כשם שהקב"ה קידש והכין את יום השבת לקראת ההופעה האלוהית, כך הכין הקב"ה וקידש את עם ישראל לקליטת הופעת ה'.

על פי זה, יום השבת נועד ליצירת קשר מיוחד בין ה' ובין עמו ישראל, שהוא ממלכת כהנים וגוי קדוש. הקשר הזה עולה לדרגת ברית:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. בְּיָמֵי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם... (שמות לא, טז-יז).

ברית פירושה מחוייבות הדדית, של ה' אלינו ושלנו אל ה'.

נתבונן שוב בפסוק השני:

בְּיָמֵי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ.

ההבנה המקובלת היא ששמירת השבת היא אות ועדות על ידינו שהקב"ה ברא את העולם בששה ימים. כלומר, אנו מחברים את הפסוקים 'אות הוא לעולם' לפסוקים "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'..." אולם לאור דברינו, נלמד מן הפסוק הבנה חדשה שתנבע מפסוק שונה: "לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם, בְּיָמֵי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם". כלומר, השבת היא אות לקשר הקרוב מאד בין הקב"ה ובין עם ישראל.

ולשאלה מדוע נבחר דוקא יום השבת למטרה זו, משיב הפסוק: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ".

הקשר הזה הוא קשר נבואי של הידברות, המצריך היפרדות מששת ימי המעשה

ומן המלאכה והיסח הדעת המאפיינת אותם, לטובת ההתייחדות עם הקב"ה ביום שבת קודש.

ברית זו, בין ה' ובין עם ישראל, מחייבת את שני הצדדים, כלומר לא רק אותנו אלא גם את הקב"ה. ה' מודיע לנו כי גם הוא פינה את עצמו ממלאכת הבריאה ביום הזה, כדי להתייחד בעתיד עם עמו ונחלתו.

זה מסביר מדוע המלאכות שמהם נצטווה עם ישראל לפרוש ביום השבת נלמדות ממלאכות המשכן, שהוא עולם קטן. נצטווינו לפרוש מאותן מלאכות שגם ה' פרש מהם בבריאת עולמו.

המסקנה שהגענו אליה מחדדת את ההסבר לעונש הכרת למחלל שבת, כי ההתייחדות עם בורא עולם היא קדש קדשים והמחלל אותה ומכניס חלל ופירוד במקום הזה נכרת מהקשר עם ה'. משום כך השבת נקראת קודש והעושה מלאכה ומחלל את הקדושה במזיד, נכרת מעם ה', כדברי הכתוב:

כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמִּיהָ (שמות לא, יד).

יוצא אפוא, שעל ידי הכנות מתאימות, יוכל כל אדם להגיע ביום השבת להשראה אלוהית, שהיא קשר ישיר של מחשבה בינו ובין הקב"ה, קשר שיעניק לו תשובות להתלבטויותיו וגם הבנות עומק בתורתו ומצוותיו.

זוהי מתנת יום השבת הנפלאה שקיבלנו מה' אלוקינו, כדברי הגמרא:

תניא נמי הכי: לדעת כי אני ה' מקדשכם. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל - לך והודיעם (שבת י').

נציג בזו אחר זו את שרשרת התובנות שהגענו אליהם במאמר זה.

1. יום השבת נועד למנוחתנו.
2. המנוחה שלנו היא כדי לאפשר מנוחה לעבד.
3. מנוחת העבד היא כדי שנוכר שבמצרים היינו עבדים ולא יכולנו לנוח, וה' הוציא אותנו משם.
4. ה' הוציא אותנו מבית עבדים כדי שנוכל לקבל את אלוהותו עלינו ללא אדונים זרים.
5. ה' החליט להשרות שכינתו ביום השביעי כי בו סיים את מלאכת הבריאה.
6. השראת השכינה קשורה עם עובדת שכלולה של הבריאה ושלמותה.

7. השראת השכינה היא הסיבה לברכת היום השביעי, קידושו וייחודו.
8. השראת שכינה זקוקה לכלי ראוי לקבלתה.
9. ה' המתין להופעת עם ישראל המסוגל לקלוט את אור שכינתו.
10. נוצר חיבור בין יום השבת, שיוחד וקודש להשראת שכינה, ובין עם ישראל, שיוחד וקודש לאותה מטרה.
11. מצוות יום השבת נועדה להתייחדותו של עם ישראל עם ה' אלוהי ישראל בכלל, ולהתייחדותו של כל יחיד ויחיד עם ההשגחה האלוהית בפרט.
12. אי אפשר להתייחד עם ה' כאשר עסוקים במלאכת חול, ועל כן נצטוונו לפרוש מכל מלאכה.
13. גם ה' פרש מכל מלאכתו כדי להתייחד אתנו, וזו הברית שנכרתה בינו לביננו.
14. המלאכות שמהם נצטוונו לפרוש הן אותן מלאכות שה' פרש מהם בשבת בראשית.
15. ההתייחדות עם ה' היא קודש, ומי שמחלל אותה במזיד נכרת מן העם המיוחד של ה'.

נפש יתירה

ריש לקיש העניק לנו מתנה נפלאה במאמרו המפורסם:

דאמר רבי שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר "שבת וינפש", כיון ששבת ווי אבדה נפש (ביצה טו).

לכאורה, הביטוי "וינפש" פירושו וישב נפש. כלומר, כיון שאדם נח בערב שבת מן העמל של ימות השבוע, הרי הוא משיב את נפשו, כדברי הכתוב:

תורת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ (תהילים יט, ח).

מדוע אם כן הלך ריש לקיש למוצאי שבת, והסביר את המילה וינפש בצורה מעט מוזרה ("ווי אבדה נפש")?

אלא שאין בעל הנס מכיר בניסו. אין אדם מכיר בחסד שה' עושה אתו בכל שעה עד שזה ניטל ממנו, ואי אפשר להרגיש בנשמה היתרה עד היא ניטלת ממנו.

מהי אותה נפש או נשמה יתירה?

בספר בראשית אנו מוצאים את הפסוק הבא שהוא בניין אב לשאלתנו:

וַיְדַבֵּר אֲתָם לֵאמֹר אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת מְתֵי מַלְפָּנַי שְׁמַעוּנִי וּפְגַעוּ לִי
בְּעַפְרוֹן בֶּן צֹחַר (בראשית כג, ח).

המילה נפשכם פירושה רצונכם, ועל פי זה יתבאר הפסוק: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׂ" (שמות לא, יז), הקב"ה השיב את רצונו להתייחד עם עולמו.

במשך שבוע העבודה, ממוקדים הרצונות בעבודות הפרנסה ובשאיפות הקיומיות. בערב שבת ניתנת נשמה יתירה לאדם, שהוא הרצון להתייחד עם ה' ולהתברך בהשראתו, רצון המתחדש באדם כל ערב שבת וניטל ממנו במוצאי שבת.

המסקנה שהגענו אליה חופפת את דברי התיקון השישי מתיקוני זוהר:

וְדָא יוֹם הַשְּׁבַת דְּתַמֵּן זְוֹגָא דְשְׁכִינְתָא עִם קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וְתַמֵּן אֵית לָהּ
נְיִיחָא.

ההתייחדות עם ה' היא היא אותו עונג שבת רוחני המושג יחד עם עונג שבת גשמי, במנוחה אכילה ושתייה, כדברי ישעיהו הנביא:

אִם תָּשִׁיב מִשְׁבַּת רְגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפְצֶיךָ בַּיּוֹם קִדְשֵׁי וְקִרְאתָ לְשַׁבָּת עֲנֵג לְקִדּוֹשׁ ה'
מְכַבֵּד וְכַבְּדָתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרַכִּיךָ מִמְצוֹא חֲפְצֶךָ וְדַבֵּר דְּבַר.

אֲזוּ תַתְּעַנֵּג עַל ה' וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בְּמוֹתַי בְּמַתִּי אֶרֶץ וְהֶאֱכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב
אֲבִיךָ כִּי פִי ה' דִּבֶּר (ישעיהו נח, יג-יד).